

Дубінін В.

*доктор філософських наук, професор кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук Донбаського державного
педагогічного університету*

УДК 1:316.356.4

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СУТНОСТІ НАРОДУ ЯК ЕТНІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ: ФІЛОСОФСЬКО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

У статті розглядається поняття «народ» з боку плюралістичного розуміння світу. Сутність вбачається у природно-суспільно-духовній гармонії та взаємовключенні протилежностей. Надається значної уваги механізмам і тенденціям розвитку народу в контексті філософсько-синергетичної парадигми. Звертається увага на складну структуру етносу, складовими частинами якого виступають субетноси. З'ясовується зміст низки категорій синергетичної методології. Доводиться, що в пізнавальному процесі люди перебільшують роль та значення розуму, що приводить до тоталітаризму останнього. Використання синергетичної методології робить дослідження народу та його субетнічних спільнот більш конструктивним, відкриваючи нові можливості дослідження етнічних процесів в сучасному суспільстві, в тому числі й українському.

Ключові слова: *етнос, народ, сутність, субстанція, діалектика, синергетика, аттрактор, біфуркація, фрактал.*

Дубинин В.

*доктор философских наук, профессор кафедры философии,
социально-политических и правовых наук Донбасского
государственного педагогического университета.*

К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ НАРОДА КАК ЭТНИЧЕСКОЙ ОБЩНОСТИ: ФИЛОСОФСКО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

В статье рассматривается понятие «народ» со стороны плюралистического понимания мира. Доказывается, что сущность народа является множественной, многовариантной, плюралистической. Осмысливается содержание таких синергетических категорий как «фрактал», «бифуркация», «аттрактор», «куматоид» в контексте анализа теории народа. Используя законы и категории диалектики и синергетики, мы усиливаем методологическую базу теории народа.

Ключевые слова: этнос, народ, сущность, субстанция, диалектика, синергетика, аттрактор, бифуркация, фрактал.

Dubin V.

Doctor of Philosophy, professor of the department of philosophy, socio-political and legal sciences of Donbass State Pedagogical University.

TO THE QUESTION OF ESSENCE OF THE PEOPLE AS ETHNIC COMMUNITY: PHILOSOPHICAL AND SYNERGETIC DISCOURSE

In article the concept "people" is considered from pluralistic understanding of the world. It is proved that the substance of the people is multiple, multiversion, pluralistic. The content of such sinergetic categories as "fractal", "bifurcation", "attractor", "cumatoid" in a context of the analysis of the theory of the people is interpreted. Using laws and categories of dialectics and synergetics we strengthen methodological base of the theory of the people.

Keywords: *ethnos, people, essence, substance, dialectics, synergetics, attractor, bifurcation, fractal.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільший внесок в розробку теорії народу внесли російські вчені Л.М. Гумільов [3] і Ю.В. Бромлей [1]. Іронія долі полягає в тому, що перший із них розробляв етнічну концепцію народу з позицій діалектичного метеаріалізму, а другий – історичного матеріалізму. В той же час вони не помічали, що обидва знаходились по один бік, як то кажуть, барикад, тобто в полоні моністичної філософії, хоча і матеріалістичної. Гумільов Л.М. надавав переваги в структурі народу природному фактору, а Бромлей Ю.В. – суспільному. Якщо їх об'єднати, то виходить своєрідний дуалізм. Але більш повну картину народу ми отримуємо, коли керуємось плюралістичним підходом.

Формулювання мети статті. Мета нашого повідомлення полягає в обґрунтуванні необхідності використання філософського плюралізму в дослідженні сутності народу, як етнічної спільноти, а також діалектичної і синергичної методологій.

Виклад основного матеріалу. У недалекому минулому сутність речей розглядалася у чомусь одному. Матеріалісти вбачали її у матеріальному, а ідеалісти – в духовному. Ці спроби, зазвичай, ні до чого гарного не приводили, окрім конфронтації серед мислителів з різними світоглядними орієнтирами. Це був шлях в глухий кут. Так, у поглядах на сутність народу як етнічної спільноти людей, яка мешкає на певній території, має властиві тільки їй форми власності, та господарювання, управління і мови, культурно-історичні традиції, світогляд, ментальність тощо, домінували моністичні погляди, уявлення та вчення, пов'язані з міфологічним та релігійним світоглядом. Але в світі все взаємопов'язано. Відповідно сутність

речей не можна зводити тільки до однієї субстанції. Вона має множинний характер. У цьому контексті про сутність народу можемо говорити, принаймні, в трьох глобальних аспектах: природному, суспільному і духовному. Сутність народу як природного явища полягає в органічному поєднанні літосферних, гідросферних, атмосферних та біосферних сполучень. Народ як суспільне явище також має багатовимірну структуру. Соціосфера як сукупність явищ і процесів, пов'язаних з матеріальним виробництвом, охороною здоров'я, освітою, вихованням. Значить суспільний аспект сутності народу є ансамбль всіх соціальних явищ, які детермінують життєдіяльність народу. Ноосфера є головним компонентом духовності. Це означає, що духовна сфера активно впливає на становлення і розвиток народу.

До духовної сфери належать також явища та процеси, які пов'язані із світоглядом народу, його мудрістю, міфологією, релігією, наукою, філософією, мистецтвом та формами суспільної свідомості. І зводити духовну сутність людини до якоїсь одної сфери духовних явищ та процесів небезпечно, тобто помилково. Духовна сутність народу також багатовекторна.

Отже, народ є природно-суспільно-духовна сукупність людей, що мешкає на певній території з її особливим географічним, кліматичним, літосферним, гідросферним, атмосферним, тваринним та рослинним світом. Народ є особлива етнічна спільність, яка має притаманні лише їй форми власності на землю, знаряддя праці, способи виробництва, головними із яких є аграрне та промислове. Народ характеризується притаманними лише йому формами управління, що спираються на передуючі форми правління, зокрема, роду племені, союзноплеменні та інші звичаї, обряди, традиції.

Таким чином, сутність народу є множинною, багатовимірною, словом, плюралістичною. Як свідчить історико-філософський досвід, діалектика прагнула розкрити внутрішні джерела, механізми та тенденції розвитку народу, як і будь-яких інших явищ та процесів. Синергетика працює там, де недопрацьовує діалектика, а саме: на периферійних аспектах розвитку всього суцього. Йдеться про наявність в процесах розвитку таких моментів як хаотичність, нелінійність, випадковість, безсистемність тощо. Мається на увазі, що в пізнавальному процесі людям властиво, спираючись на показники органів почуттів, керуватися розумом. Але виключно раціональним шляхом збагнути всю складність, непослідовність, хаотичність, нелінійність всього суцього дуже і дуже важко, а часом і неможливо. Тоталітаризм з боку розуму приводить до того, що від тиску останнього люди намагаються звільнитися, повертаючись

обличчям до ірраціональних принципів, шляхів, форм та методів освоєння світу. Синергетика як вчення про саморозвиток, самоорганізацію природних, суспільних і духовних систем, звертає увагу на зовнішні аспекти розвитку різноманітних саморозвиткових систем.

Одним з ключових понять синергетики є випадковість. Хоча й діалектика випадковості надає певного значення у співвідношенні з необхідністю. Але діалектичний зв'язок необхідності і випадковості є одним із варіантів прояву випадковості. Випадковість може ще бути альтернативою закономірності. Це свідчить про те, що в природі існує безмежність варіантів співіснування необхідності та закономірності – з одного боку, і хаотичності, непослідовності, випадковості – з іншого. І якщо теорія народу може фальсифікуватися з боку цього матеріального ряду і не розвалитися, не зникнути – вона в такому випадку має право на існування. Адже народ є куматоїдне явище, тобто таке явище, яке існує і в той же час не існує. Наприклад, український народ – куматоїдне явище, оскільки прямо і безпосередньо ми не сприймаємо його. Ми швидше за все маємо справу з конкретними людьми, які є представниками різних народів, які мешкають в географічному та геополітичному просторі українського народу, але безпосередньо з українським народом як цілим ми не маємо жодних справ. Звичайно, від цього український народ не зникає. Він просто розчинений в цій хаотичності і разом з тим впорядкований в системі зв'язків і відносин між певними представниками етнічної структури суспільства.

У відповідності з моністичною філософською традицією етнічна історія, одною із дійових осіб якої виступає народ є насамперед, продовженням історії природи, суспільства і духовності. Не можна погодитись з такою лінійною трактовкою розвитку, у відповідності з якою спочатку виникає розвиток на природному рівні, потім – на суспільному і аж потім – на духовному рівні. Ця спрощена схема становлення та розвитку всього існуючого впливає із моністичних уявлень про творення світу, які фігурують в Біблії.

Етнос є природньо-суспільно-духовна спільність людей, яка на певній території, має властиві тільки їй форми власності та господарювання, управління та мови, культурно-історичні традиції, спільний світогляд, єдині уявлення про свободу, неповторну ментальність. Звичайно, таке визначення етносу акцентує увагу на спільні риси людей, які утворюють певний етнос. Але ті якісні ознаки етносу, завдяки яким відрізняють складові частини і характеризують їх самотність, позначаються поняттям "субетнос". Те, що об'єднує етнос і субетнос розкривається синергетичним поняттям "фрактал",

яке свідчить про спорідненість родового, субродового і окремо взятого представника етносу. Йдеться про те, що ці етнічні явища тому і називаються етнічними, що вони характеризують мега-етнос, мезо-етнос, етнічну спільноту меншого ґатунку і окремо кожну людину, яка є представником цих етнічних спільнот. Можливо, це явище краще позначити поняттям генетичного коду етносу. Генетичний код представника певного етносу має бути єдиним за фрактальною ознакою. А саме ця фрактальна особливість полягає в тому, що генетичний код частини і цілого має спільні риси. Інакше, люди не об'єднуються в етнічні групи за природою своєю. Інша справа, що об'єднання людей в етнічні спільноті інколи носить насильницький характер, коли більш сильні етнічні спільноти шляхом застосування зброї поневолюють інший етнос, який внаслідок різноманітних причин виявився ослабленим.

За допомогою категорії "атрактор" ми краще розуміємо ті явища і процеси, які пояснюють причини компліментарного сполучення етнічних спільнот в межах одного роду та племені. Існування людей в межах одного роду є, звичайно, кровна спорідненість за материнською ознакою. Але в первісних родах діти не відлучались від своєї матері і за цією ознакою всі розуміли свою родову належність. В племенах, тим більше в союзі племен, атрактивність наповнюється новим змістом і об'ємом. В народі атрактивність існує вже не стільки за кровно-родовою ознакою, скільки за територіальною, професійною, пов'язаною з певними інтересами.

Категорія "біфуркація" також має право на застосування в дослідженні природи етнічних процесів. Справа в тому, що біфуркація позначає ситуацію, коли потрібно визначитися з подальшим розвитком. Йдеться про вибір шляхів розвитку. Це – ситуація роздоріжжя, в якій ми знаходимося, можна сказати, щогодинно. Біфуркаційні ситуації, звісно, мають місце і в розвитку етносу та його етнічних спільнот, не говорячи вже про кожну людину.

У відповідності з плюралістичною філософією виникнення, функціонування та розвиток всього існуючого є одноразово багатоаспектний процес. Всі субстанційні основи становлення всього існуючого виникають і розвиваються одночасового, системно, комплексно. Це означає, що природні, суспільні і духовні явища і процеси зображуються у певній послідовності в залежності від суб'єкта пізнання, якому зручніше спочатку розкрити особливості розвитку природних явищ, потім – суспільних, а потім – духовних. Синергетика нам допомагає в цьому відношенні. Скажімо, категорія фрактал свідчить про тотожність предметів явищ та процесів

земного походження в тому значенні, що всі вони мають єдину структуру, незважаючи на те, що різняться в своїх габаритах, сферах існування тощо.

Із сказаного випливає, що народ виникає одноразово як природне, суспільне і духовне явище. Не викликає сумніву, що етнічні спільноти, підкреслимо ще раз, виникають, формуються, досягають розвитку і занепаду саме в історії. Разом з тим народ не є пасивним спостерігачем всесвітньо-історичних процесів. Він намагається сам творити історію у відповідності зі своїми ідеалами, цілями, цінностями, потребами і, відповідно, інтересами. Хоча історія природи начебто існує незалежно від народу, але з того часу як виникає народ, він своєю діяльністю впливає на природу, користуючись її ландшафтом і надрами, і разом з тим творить другу природу, яка не завжди гармоніє з «першою». Сутність народу складна, як ми вже помітили. Як природна спільність він органічно пов'язаний з біосферою, як соціальна і духовна спільність він є елементом ноосфери. Тому ми маємо сенс говорити про історичну діяльність народу, яка має два періоди: до виникнення писемності та після виникнення писемності. Діяльність народу головним чином пов'язана саме з другим періодом соціально-історичного процесу: першопочаткову, рефлексивну та філософську історії. [2]

Ми прагнемо довести, що народ становить природно-суспільно-духовну субстанцію історичного процесу.

Загальноновизнаним в історії філософії є те, що субстанція – це поняття, яке позначає основу, творчу силу всього існуючого. Було б невірно трактувати народ як монолітне явище, в якому немає відмінностей, протилежностей і протиріч. Поділ народу на класи, верстви, нації тощо, які в свою чергу диференціюються на підгрупи за економічними, політичними і духовними критеріями, свідчить про те, що при певних умовах, і відмінності, якими характеризується народ, переростають у свої протилежності.

Характерною ознакою народу є наявність в ньому діалектичної єдності якісних і кількісних історичних перетворень. В певних історичних умовах має місце органічна єдність цих характеристик народу. Їх мірою є просторово-часовий інтервал, в межах якого кількісні новоутворення не приводять до порушення суттєвих змін якості народу, яку складає органічне сполучення природних, суспільних та духовних суттєвих характеристик його. Але кількісні перетворення рано чи пізно закінчуються переходом у нову якість із знаком плюс чи мінус.

Як будь-яка субстанція, народ утримує в собі своє заперечення, не кажучи вже про те, що він виникає як заперечення

тих субстанційних одиниць природньо-суспільно-духовного розвитку, які йому передували.

Народ є заперечення не-народу не тільки в позитивному, а й у негативному плані. Що стосується самозаперечення народу, то воно детермінується суперечливою природою самої об'єктивної реальності, в умовах якої розгортається життєдіяльність народу. Процес виникнення, функціонування і розвитку народу характеризується циклічністю й ритмічністю, що пояснюється розгортанням суперечливої природи народу певними частинами, порціями, до того ж зигзагоподібно, багатовекторно і немовби по спіралі. В існуванні пасіонарності, компліментарності і різноманіття фаз етногенезу простежується самозаперечлива природа етносу взагалі і народу, зокрема.

Народ являє собою діалектичне сполучення одиничного, особливого й загального. Як субстанція він є загальне по відношенню до таких його частин як робітники, селяни, інтелігенція, молодь тощо, котрі становлять його особливі утворення. Окрема людина, виражаючи або охороняючи його інтереси, є одиничним. Окрема людина як одиничне в сутності своїй багатша не тільки загального, але й особливого, тому що в ній органічно переплітаються протиріччя загального, особливого й одиничного. Народ як субстанція – багатогранне і багатоперспективне явище. Ця його різнобарвна палітра розкривається в системі причинно наслідкових зв'язків і відносин.

Вона має як необхідний, так і випадковий характер. Будучи двома

протилежностями, взаємовиключними сторонами об'єктивних зв'язків, необхідні і випадкові дії народу, непорушно пов'язані одне з одним, взаємозумовлені, існують тільки в органічній єдності необхідних і спонукальних мотивів, вчинків і дій народу.

Різнманітний процес функціонування і розвитку народу утримує в собі діалектичний зв'язок можливих і дійсних подій. Об'єктивно в дійсних подіях і вчинках народу міститься те, що відповідає збереженню, повноцінному існуванню і вільному розвитку його як суб'єкта суспільних відносин. В цьому плані його самоствердження необхідно включає у себе співпрацю з одними народами і боротьбу проти інших. Суспільне самоствердження народу виявляється як історичний процес, в якому здійснюється зміст даного відношення.

Народ як субстанція має певний зміст і певну форму. Зміст його становить певний спосіб самоствердження шляхом захисту територіального, економічного, політичного і духовного простору.

Формою народу як особливої соціальної спільності виступають зв'язки та відносини, які забезпечують певну будову, просторове розміщення і часову послідовність складових його елементів. Єдність змісту й форми народу носить суперечливий характер, який виявляється, зокрема, в тому що зміст є більш рухомою, більш активною стороною життєдіяльності народу, в той час як форма більш стала, інертна, консервативна. Протиріччя між змістом і формою народу простежуються як в структурі способу виробництва, так і у взаємодії базових і надбудовчих утворень. Форма існування народу в процесі його розвитку знаходить відносну самостійність, яка міститься у внутрішній спадковості окремих елементів, ступенів і проявів. Проявом відносної самостійності форми народу є відставання її від розвитку змістовних процесів, а також те, що один і той самий зміст втілюється в різні форми. Так, кооперація, як спосіб розв'язання протиріч між потребами і умовами існування народу, є колективне об'єднання трудящих в галузі виробництва, споживання, обміну і розподілу. Як форма об'єднання народу вона може мати різний зміст, виступаючи в якості виробничої, постачальної, збутової та кредитної кооперацій.

Не можна залишити поза увагою питання відносно сутності і явища народу, які мають об'єктивний характер. Кажучи про розвиток суттєвої сторони життєдіяльності народу, слід в цьому зв'язку особливо підкреслити гносеологічний висновок про те, що «сутність» речей або «субстанція» відносна: «... не тільки явища рухливі і текучі, віддалені лише умовними межами, але й сутності речей також». [4] Між іншим, сутність не є щось таке, що раз і назавжди дане не тільки з точки зору її невичерпності, але й з точки зору її мінливості в процесі розвитку. Внаслідок діалектичної природи сутність і явище ніколи безпосередньо не співпадають. Більше того, явище не тільки виявляє сутність безпосередньо, але в ряді випадків виявляє сутність спотворено, тобто створює видимість того, чого немає. Наприклад, людям, які здійснили Жовтневу революцію здавалось, що вони одним цим актом вступили в царство свободи. Учасникам колективізації здавалось, що вони створили найвищу форму організації селянської праці.

Висновки. Отже, використання філософської та синергетичної методології до з'ясування сутності, джерел, механізмів та тенденцій розвитку етнічних процесів сприяє конструктивній розробці концепції народу в усій її складності і суперечливості.

Джерела розвитку народу полягають у гармонії та взаємовиключенні протилежних його складових субстанційних частин /природних, суспільних і духовних/. Механізми розвитку народу пов'язані з його переходом у новий якісний стан у зв'язку з порушенням міри в процесі кількісних перетворень. Тенденції розвитку народу детермінуються спіралеподібним та багатовекторним розвитком природних, суспільних і духовних процесів як внутрішнього, зовнішнього, так і змішаного характеру.

Література

1. Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы: теория, история, современность / Ю.В.Бромлей. – М.: Наука, 1987. – 415 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия истории/Г.В.Ф. Гегель // Соч.: в 14 т. – М. – Л.: Соцэкгиз, 1985. – т. XIII. – 468 с.
3. Гумилев Л.Н. Этносфера: история людей и история природы / Л.Н.Гумилев. – СПб: ООО «Издательский дом «Кристалл», - 2002. – 376 с.
4. Ленин В.И. Философские тетради / В.И.Ленин // Полн. собр соч. – 5-е изд. – М.: Издательство политической литературы, 1967. – Т.29. – 782 с.

Федь В.

Завідуючий кафедрою документознавства та культурно-інформаційної діяльності, доктор філософських наук, професор

Донбаського державного педагогічного університету

УДК 168.522.001.8

ФІЛОСОФІЧНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ЕТНОДИЗАЙНУ

В статті теоретично осмислюється етнодизайн як такий засіб моделювання культуротворчого буття, який розкриває онтологічний зв'язок сучасної людини з традиційними світоглядними цінностями. Доводиться, що етнодизайн апелює до почуттєво-емоційної сфери людського буття, розкриваючи постміфологічний потенціал сучасної культури. Робиться висновок про те, що знакова природа етнодизайну розкривається у діалогічній передачі за змістом буттєво значимої інформаційно-знакової системи, що опосередковує різні ланки культуротворчості. Автор доходить узагальнення про те, що мистецькі практики етнодизайну є перемогою над випадковостями буття і подоланням небуття, адже культурний